

## بروز ساحت های شش گانه حیات طیبه در کتاب های مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۲۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۳۰

کد مقاله: ۳۳۷۵۴

فرزین جواهری<sup>۱</sup>

### چکیده

هدف پژوهش پیشرو واکاوی ساحت های شش گانه حیات طیبه در محتوای آموزشی دوره ابتدایی می باشد. این تحقیق از دسته تحلیل محتوا می باشد و از مراحل سه گانه آنتروپی شانون استفاده نموده است. جامعه آماری تحقیق، محتوای برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی آموزش و پرورش ایران در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۴ می باشد که این محتواها شامل سه نمونه از کتاب درسی می باشد و به صورت سرشماری کلیه آن ها به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. ابزار پژوهش چک لیستی می باشد که برطبق نظر ۱۰ نفر متخصص در هر کدام از ساحت های شش گانه تعلیم و تربیت طراحی شد، و پایایی آن با روش هولستی (۰/۸۹) و روایی آن با بهره گیری از نظر صاحب نظران و درگیری طولانی مدت با پژوهش نمایان گردید. نتایج بیان کرد که از میان ۸۲۴ مورد یافت شده مرتبط با حیات طیبه، ساحت سیاسی و اجتماعی با ۲۷۱ مورد (۳۲٪/۸۸) بیشترین فراوانی، و ساحت هنری و زیبایی شناختی با ۵۴ مورد (۶/۵۵٪) دارای کمترین فراوانی در میان زیر مؤلفه های حیات طیبه می باشد. نتایج واکاوی آنتروپی شانون نیز تایید کننده این امر بود که توازن و تناسبی میان ریز مؤلفه های حیات طیبه در هر کدام از ساحت های شش گانه وجود ندارد. تعداد فراوانی مؤلفه های حیات طیبه در کتاب های مطالعات اجتماعی نسبتاً یکسان می باشد، اما میزان ضریب اهمیت آنان باهم یکسان نمی باشد. موضوع حیات طیبه در زندگی پایان پذیر و فانی در فرهنگ اسلامی از چنان اهمیتی برخوردار می باشد که باید همه مسائل زندگی برپایه و اساس آن بنا شود. با توجه به این امر، محتوای کتاب های درسی در این زمینه بایستی بررسی مجدد و مورد اصلاح قرار گیرد. ولی این مقدار به صورت یکسان در میان ساحت های شش گانه تعلیم و تربیت توزیع نشده است.

واژگان کلیدی: حیات طیبه، ساحت های شش گانه، محتوای آموزشی، مطالعات اجتماعی، دوره ابتدایی

۱- آموزگار چند پایه آموزش و پرورش کامیاران، کردستان/ مدرس دوره های آموزشی گروه علوم تربیتی جهاد دانشگاهی کردستان، واحد کامیاران Farzinjavaheri1221@gmail.com

کشور های پیشرفته ثابت کرده اند که آموزش و پرورش ابزاری عالی برای پیشرفت و توسعه هر کشوری بوده و مهم ترین ابزار پیشرفت و توسعه، تدوین اسناد تحولی و برنامه های توسعه ای در سطوح فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی است، که به دنبال افزایش رفاه مادی و معنوی جوامع تدوین می شوند (Osaghae&Irabor,2016). در ایران مهم ترین و حساس ترین سند در آموزش و پرورش، سند تحول بنیادین می باشد.

هدف خاص و عام تعلیم و تربیت اسلامی کسب آگاهی ها، مهارت ها و به فعلیت رساندن استعداد های انسان در جهت حیات طیبه است و بنابر مبانی انسان شناختی، همه قابلیت ها و ظرفیت های وجودی انسان در رسیدن به این حیات طیبه تأثیر دارند. اما انسان ها صرف نظر از ویژگی ها و تفاوت هایی که در نیازهای آموزشی و استعداد ها با یکدیگر دارند، ابعاد و جوانب مشترک و متنوعی دارند که مطالعه و بررسی دقیق این استعداد ها و نیازمندی های مشترک، مستلزم تفکیک ابعاد و جوانب آن است. به همین دلیل است که در دانش تربیت نیز برای فرایند تربیت، ساحت های متعددی در نظر گرفته شده و حوزه های خاص تربیت به این وسیله از یکدیگر تفکیک می شوند، که به آن ((ساحت های شش گانه تعلیم و تربیت)) گفته می شود (ارشادی، سالاری و جعفری، ۱۴۰۲). در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (که مهم ترین سند بالادستی در آموزش و پرورش است)، ساحت های تعلیم و تربیت از مهم ترین بخش های آن است و هرگونه آموزش و تربیتی باید در چهارچوب تربیت تمام ساحتی و براساس ساحت های شش گانه تعلیم و تربیت انجام پذیرد (موسوی ندوشن، نیلی احمدآبادی و نیستانی، ۱۴۰۰). با توجه به جایگاه و اهمیت آموزش ابتدایی، از آموزش و پرورش دوره ابتدایی انتظار می رود که هرگونه آموزشی را براساس تربیت تمام ساحتی بنا نهد؛ زیرا مهم ترین جوانب شخصیت در سال های اولیه آموزشی بدست می آید و هرچیزی دانش آموز در سال های تحصیل خویش می آموزد، سالیانتمادی با او باقی می ماند و شایستگی های بعدی او را تشکیل می دهد (وفایی، فضل الهی قمشی و طالعی فرد، ۱۳۹۶). به عبارتی دیگر، رسالت آموزش و پرورش باید پرورش دانش آموزان براساس سند تحول بنیادین در ساحت های شش گانه باشد، تا در نتیجه دانش آموزانی در طراز جمهوری اسلامی پرورش یابند (فرهادی و گرامی طیبه، ۱۴۰۰).

از آنجایی که نظام آموزش ایران متمرکز بوده، قسمت عمده آموزش و تربیت بر عهده کتاب های درسی است. همچنین با توجه به اینکه مدرسه می تواند یکی از ارکان اصلی هدایت و همراهی انسان ها به سمت سلامت و سعادت مادی و معنوی در عرصه های گوناگون زندگی باشد، هدف نمایی و مسیرشناسی در این زمینه بسیار ضروری و کاربردی خواهد بود. سه عرصه زندگی فردی و خانوادگی، در عین بایستگی های خاص خود، چنان درهم تنیدگی محکمی دارند که موفقیت واقعی در یکی، بدون توجه به عرصه دیگر ممکن نخواهد بود. در منظومه فکری اسلامی، یکی از مفاهیم کلیدی در تعریف و تبیین این موفقیت، اصطلاح ((حیات طیبه)) است. حیات طیبه وضع مطلوب بشر براساس نظام معیار اسلامی است که با انتخاب و التزام آگاهانه و اختیاری افراد و جامعه، در همین زندگی دنیایی و در جهت تعالی آن می تواند شکل بگیرد و تحقق آن دستیابی به اهداف اصیل زندگی انسان و در رأس آن ها نزدیکی و رضایت خداوند را در پی دارد. حیات طیبه مفهومی یکپارچه و کلی است که همه ابعاد فردی، خانوادگی و اجتماعی زندگی انسان را در بر می گیرد و شئون گوناگونی دارد، که در ارتباط و تعامل با یکدیگر و با محوریت شأن اعتقادی، عبادی و اخلاقی، تحقق می یابد (اسماعیلی، ۱۴۰۱).

مهم ترین دوره تحصیلی در تمام نظام های آموزش و پرورش جهان، دوره ابتدایی است؛ زیرا شکل گیری شخصیت و رشد همه جانبه فرد در این دوره بیشتر صورت می گیرد (صافی، ۱۴۰۲). در دوره ابتدایی، کتاب های درسی نقش اساسی در انتقال مفاهیم به دانش آموزان را بر عهده دارند؛ کتاب های درسی همه روزه به وسیله معلمان و دانش آموزان به کار می روند و گاهی به عنوان اصل و اساس برنامه درسی، مورد تأکید معلمان واقع می شوند (Altabach,2022). به طور کلی در نظام های آموزشی متمرکز، از جمله نظام آموزشی ایران، بیشتر فعالیت های آموزشی و پرورشی در چهارچوب کتاب درسی و محتوای آن انجام می پذیرد (ملکی، ۱۴۰۲). از این نظر محتوای کتاب های درسی به جهت نقشی که در تحقق اهداف ایفا می کند، از اهمیت خاصی برخوردار است و تحلیل و بررسی این محتوا برای برنامه ریزی، تدوین تغییر و روزآمد کردن نظام آموزشی اهمیتی مضاعف دارد (Sainyakit, 2023).

تحقیق های فراوان و گوناگونی درباره حیات طیبه صورت گرفته، ولی تا به حال، به مفهوم حیات طیبه که از مفاهیم مهم اسلامی بوده، در کتاب های درسی توجه خاصی صورت نگرفته است. در این زمینه، تحقیق پیشرو به دنبال پر کردن این کاستی تحقیق است. در ادامه به بعضی از این متون علمی و پژوهش ها اشاره خواهد شد که هریک از جنبه ای خاص به موضوع پرداخته اند.

پاشایی (۱۴۰۱)، در پژوهشی با عنوان ((تحلیل محتوای کتاب های فارسی دوره ابتدایی براساس ساحت های تربیت سیاسی و اجتماعی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش))، نشان داد که به رغم تأکید شورای برنامه ریزی تألیف کتب فارسی، مؤلفان کتاب های فارسی به این ساحت در حد جایگاه خود توجه نکرده اند؛ به طور مثال، برخی کتب، مانند پایه اول و دوم دوره ابتدایی، به این

ساحت ها کمتر و در سال های پایانی به این ساحت ها بیشتر پرداخته شده است. بیشترین میزان توجه در شش سال مربوط به (( آشنایی با قهرمانان تاریخی ملی و مذهبی و احترام به نماد ملی )) مربوط به ساحت تربیت سیاسی با ۳۷ مورد و کمترین توجه مربوط به دو مؤلفه (( حفظ اسرار دیگران )) و (( توانایی های زبان ملی، محلی و جهانی )) از ساحت تربیت اجتماعی، با سه مورد بود.

همانگونه که واکاوی پیشینه پژوهشی نشان می دهد، در پژوهش های پیشین تنها تمرکز بر روی زیر مؤلفه های یک مقوله بوده و به ساحت های شش گانه تعلیم و تربیت که اساسی ترین موضوع سند تحول بنیادین می باشد و هر آموزشی بایستی در قالب این حیطه ها اجرا شود، نپرداخته شده است. با توجه به مجموع این پیشینه ها، پژوهش حاضر در تلاش برای پر کردن این خلأ پژوهشی و منشأی برای نحوه تحقیقات در این زمینه می باشد. سؤالات پژوهش به این صورت خواهد بود:

میزان توجه به زیر مؤلفه های حیات طیبه در کتاب های درسی مطالعات اجتماعی پایه های چهارم تا ششم دوره دوم ابتدایی در هر کدام از ساحت های شش گانه تعلیم و تربیت به چه میزان می باشد؟  
آیا در میان کتاب های درسی مطالعات اجتماعی پایه های چهارم تا ششم دوره دوم ابتدایی از نظر میزان توجه به زیر مؤلفه های حیات طیبه در ساحت های شش گانه، تفاوتی معنا دار وجود دارد؟

## ۲- روش تحقیق

تحقیق پیشرو از نظر هدف کاربردی و از نظر روش پژوهش، از نوع تحلیل محتوا می باشد. جامعه پژوهش پیشرو شامل محتوای برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران درسال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۴ می باشد. نمونه مورد واکاوی در این پژوهش، شامل هر ۳ کتاب مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی می باشد، که به صورت سرشماری، همه آنها به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. با نظر به اینکه کتاب مطالعات اجتماعی از چهار قسمت (متن، تصاویر، فعالیت ها و کاربرگ ها) تشکیل شده است، بنابراین، واحد تحلیل شامل متن، تصاویر و تمرین ها بود.

در این پژوهش با الهام از مراحل تحلیل محتوای استوک (۲۰۰۳)، مراحل زیر صورت گرفت: به منظور اجرای پژوهش، ابتدا مبانی نظری ادبیات و پیشینه مربوط به حیات طیبه مورد مطالعه قرار گرفت، تا مفاهیم کلی و مؤلفه های عمومی آنها استخراج شود. سپس، این مؤلفه های کلی و عمومی به صورت فهرستی در اختیار ۷ نفر از اساتید و متخصصان رشته های علوم قرآنی و الهیات که به صورت هدف دار انتخاب شده بودند، قرار گرفت، تا با توجه به ویژگی های هر زیر مؤلفه، آن را در یکی از ساحت های شش گانه تعلیم و تربیت قرار دهند. شایان به ذکر می باشد که به متخصصان آزادی عمل داده شد تا اگر شخصاً نیز زیر مؤلفه جدیدی را در هر کدام از ساحت های شش گانه تعلیم و تربیت، استنباط نمودند، به فهرست بیفزایند. در قدم بعدی، براساس زیر مؤلفه های قرار گرفته در ساحت های شش گانه تعلیم و تربیت، سیاهه تحلیل محتوا تهیه و تنظیم گردید، تا مقدار توجه کتب درسی مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی به مؤلفه های حیات طیبه در ساحت های شش گانه تعلیم و تربیت مورد ارزیابی قرار گیرد. قابل ذکر می باشد در این برهه زمانی، برای تحلیل داده ها روش های زیادی ارائه شده، که زیر بنای آنها درصد گرفتن از فراوانی مقوله ها می باشد. در این مقاله از روش آنتروپی شانون بهره گرفته شده است. این روش دیدگاهی نو به پردازش داده ها و اطلاعات دارد و بسیار معتبرتر و دقیق تر از سایر روش ها از نظر پژوهشگران این عرصه می باشد.

فهرست سیاهه رفتار همراه اعتبار روایی و پایایی آن در جدول زیر بیان شده است:

### جدول ۱- استخراج زیر مؤلفه های حیات طیبه در هر کدام از ساحت های شش گانه آن

ساحت های شش گانه تعلیم و تربیت	نمود های حیات طیبه در هر ساحت
اعتقادی، عبادی و اخلاقی	ایمان، عمل صالح، انجام واجبات، دعا و استعانت از خدا و لاغیر، عشق الهی، حب ولایت، صداقت، توکل، پاستخگویی به نیاز های معنوی، خوش اخلاقی و فروتنی، رستگاری اخروی، امنیت و آزادی فکر و اندیشه، آموزش دین و اخلاق با تأکید بر جنبه عاطفی و مشارکت، گرایش به خوبی ها و تنفر از بدی ها، تسلیم بودن در برابر قضا و قدر الهی، امید به رحمت الهی، پرهیز از تجز و خرافه، توکل و صبر، تقوا محوری، تزکیه محوری، خدا محوری، اخلاق محوری، قلب سلیم، ایثار، تشخیص حق از باطل، خضوع و پاکدامنی، دوری از ردایل اخلاقی مثل: چاپلوسی، غیبت، نزاع، خیانت، تهمت، هوس رانی، راحت طلبی، حرام خواری و ...، حکمت و دانش.
اقتصادی و حرفه ای	زندگی گوارا ( رفاه مادی، عدالت، حیات اسلامی، خیرات مورد پسند)، پرهیز از بطالت و بیکاری، پرهیز از اسراف و تبذیر، کارآفرینی، کسب درآمد حلال، انتخاب شغل مناسب با توانایی و علاقه خود، رقابت سالم اقتصادی، تخصص، مراعات قوانین کسب و کار و احکام معاملات،

توزیع و مصرف منابع، کالاها و خدمات، اقتصاد مقاومتی متناسب با شرایط حال حاضر جامعه.	
به روز بودن و تفکر و تدبیر، پیشرفت های صنعتی و تکنولوژیک، حقیقت جویی علمی، بررسی مسائل از زوایای علمی، دوری از غرض شخصی، شفاف سازی و عینیت گرایی، انعطاف پذیری علمی، شک گرایی معقول در مسائل، طراحی و اجرای آگاهانه فعالیت های علمی، پژوهشی.	علمی و فناوری
سعادت بشریت، زندگی توأمان با سعادت دنیوی، اصلاح مداوم موقعیت ها براساس نگاه دینی (مشارکت و فعالیت در جامعه اسلامی)، ارتباط مؤثر با دیگران، اطاعت از بزرگتر های دینی، سعه صدر، احترام برای سایر دیدگاه ها، پذیرش و اطاعت ارزش ها، هنجارها و قوانین، احساس مسئولیت دینی، احترام و دفاع از ارزش ها و آرمان های ملی و اسلامی، مبارزه در راه آرمان ها و ارزش های ملی و مذهبی، پرداخت مالیات، خمس و زکات، ستایش و مجد افتخارات ملی، مذهبی، همنشینی با نیکان و صالحان، امر به معروف و نهی از منکر، امنیت و رحمت، اتحاد، انفاق، ارتباط مناسب با دیگران (اعضای خانواده، خویشاوندان و همسایگان)، اخلاق اجتماعی در تمامی شئون.	سیاسی و اجتماعی
پاسخگویی به نیاز های جسمانی، سبک زندگی اسلامی، رعایت بهداشت جسمی و روانی، دوری از سستی و کاهلی، احترام به طبیعت، حفاظت از منابع طبیعی، طهارت جسمی، صلابت، نشاط و شادابی، ارتقای سلامت و ایمنی افراد جامعه، مبارزه با عوامل ضعف و بیماری.	زیستی و بدنی
نیکو داشتن هنر و زیبایی طبیعت، نیکو داشتن هنر های انسانی، آرامش روانی، خلق آثار هنری در راستای جلی رضایت خدا و خلقت، خلق و کشف معنای هنری، رمز گشایی و رمز گردانی از پدیده های آشکار و پنهان طبیعت، درک زیبایی های جهان آفرینش به منزله مظاهر کمال الهی، زیبا سازی محیط پیرامون و زودن آن از زشتی ها.	هنری و زیبا شناختی

برای تعیین ضریب پایایی متناسب با روش مطالعه تحلیل محتوا، جمع آوری نظریات صاحب نظران، رهنمود های گروهی از آنان نیز در این زمینه دخیل گردیده و پیش از کد گذاری، جرح و تعدیل پایانی صورت گرفته است. به این روش که مضامین در مرحله اول توسط خود پژوهشگر از کتب مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی مستخرج گردید و در مرحله بعدی با مراجعه به صاحب نظران، مضامین با نظارت آنان مجدداً شناسایی و مستخرج گردید. با مقایسه این دو مرحله و بر مبنای میزان توافق دو مرحله کد گذاری، ضریب پایایی با استفاده از روش هولستی به دست آمد ( هولستی، ۱۳۹۵).

### ۳- یافته های تحقیق

هدف از این تحقیق تحلیل محتوای کتب درسی مطالعات اجتماعی پایه های چهارم، پنجم، ششم دوره دوم ابتدایی، براساس حیات طیبه در هر کدام از ساحت های شش گانه تعلیم و تربیت می باشد. در اول مجموع فراوانی های به دست آمده هر زیر مؤلفه در هر کدام از ساحت های شش گانه کتاب مطالعات اجتماعی هر پایه (پایه چهارم تا ششم) تهیه شد. بعد از آن براساس مرحله اول روش آنتروپی شانون، داده های هنجار شده به دست آمد. در مرحله بعدی روش آنتروپی شانون، مقدار بار اطلاعاتی محاسبه شد و سپس در مرحله سوم روش آنتروپی شانون، ضریب اهمیت اطلاعات گردآوری گردید. در این پژوهش فرایند تحلیل محتوا بر روی سه کتاب درسی مطالعات اجتماعی (پایه چهارم تا ششم) به ترتیب شامل ۱۱۰، ۱۲۹ و ۱۵۱ صفحه بود. داده های مربوط به پاسخ سؤال اول پژوهش یعنی، بررسی میزان بروز ساحت های شش گانه حیات طیبه در کتاب های درسی مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی در هر کدام از ساحت ها، در جدول شماره ۲ به نمایش در آمده است.

جدول ۲- سیاهه فراوانی و درصد تحلیل محتوای مؤلفه های حیات طیبه در هر کدام از ساحت های شش گانه

فراوانی کل (درصد)	مطالعات اجتماعی ششم				مطالعات اجتماعی پنجم				مطالعات اجتماعی چهارم				ساحت های شش گانه تعلیم و تربیت
	زیستی و بدنی	سیاسی و اجتماعی	هنری و زیبا شناختی	علمی و فناوری	زیستی و بدنی	سیاسی و اجتماعی	هنری و زیبا شناختی	علمی و فناوری	زیستی و بدنی	سیاسی و اجتماعی	هنری و زیبا شناختی	علمی و فناوری	

اعتقادی، عبادی و اخلاقی	۱۱	۴۵	۱۸	۷۴	۹	۳۶	۸	۶۳	۱۳	۲۹	۲۱	۶۳	۲۰۰ (۲۴٪/۲۷)
اقتصادی و حرفه ای	۴	۱۴	۷	۲۵	۹	۱۹	۶	۳۴	۱۱	۱۷	۹	۳۷	۹۶ (۱۱٪/۶۵)
علمی و فناوری	۳	۱۴	۲	۱۹	۷	۱۹	۵	۳۱	۱۸	۳۲	۱۲	۶۲	۱۱۲ (۱۳٪/۵۹)
سیاسی و اجتماعی	۳۷	۶۰	۲۱	۸	۳۳	۳۶	۱۳	۷۲	۱۶	۵۲	۱۳	۸۱	۲۷۱ (۳۲٪/۸۸)
زیستی و بدنی	۲	۱۱	۶	۱۹	۶	۲۱	۶	۳۳	۱۱	۲۳	۵	۳۹	۹۱ (۱۱٪/۰۴)
هنری و زیبایی شناسی	۳	۹	۲	۱۴	۶	۱۱	۱	۱۸	۳	۱۷	۳	۲۳	۵۴ (۶٪/۵۵)
فراوانی (درصد)	۲۶۹ (۳۲٪/۶۴)			۲۵۱ (۳۰٪/۴۶)			۳۰۴ (۳۶٪/۸۹)			۸۲۴			

نتایج بدست آمده در جدول شماره (۲) بیانگر این است که، از میان ۸۲۴ مورد یافت شده در ارتباط با حیات طیبه، ساحت های سیاسی و اجتماعی با ۲۷۱ مورد (۳۲٪/۸۸) بیشترین فراوانی، و ساحت هنری و زیبایی شناسی با ۵۴ مورد (۶٪/۵۵) دارای کم ترین فراوانی در میان زیرمؤلفه های حیات طیبه است. مروری جامع به جدول شماره (۲)، دارای نکاتی است که در ادامه به آن خواهیم پرداخت:

فراوانی مؤلفه های حیات طیبه در هرکدام از کتاب های مطالعات اجتماعی پایه های چهارم، پنجم و ششم، نسبتاً یکسان و برای هر کدام براساس جدول فوق می باشد؛ ولی این میزان به صورت یکسان و یک دست میان ساحت های شش گانه تعلیم و تربیت توزیع نشده اند؛ به عنوان نمونه به یاددهی حیات طیبه در ساحت های سیاسی و اجتماعی و اعتقادی، عبادی و اخلاقی توجه بسیار زیاد و حائز اهمیتی شده است، در صورتیکه به ساحت هنری و زیبایی شناسی، اقتصادی و حرفه ای، زیستی و بدنی توجه بسیار کمی شده است. همچنین مورد دیگر در رابطه با کاهش تعداد تصاویر مورد استفاده در پایه های پایانی دوره ابتدایی می باشد. اما این نکته با توجه به جذابیت تدریس با استفاده از تصویر برای دانش آموزان، قابل تشریح و فهم است. همچنین در برخی از ساحت ها (سیاسی، اجتماعی و اعتقادی، عبادی و اخلاقی) با بالارفتن پایه آموزش، مؤلفه های حیات طیبه نسبتاً کم رنگ تر می شود؛ ولی در بعضی از ساحت های دیگر (اقتصادی، هنر و فناوری) مخالف این مورد واقع شده است. در نتیجه براساس تصمیم گیری واقع بینانه تر در مورد یاددهی حیات طیبه در هرکدام از ساحت های شش گانه در کتاب های درسی دوره دوم مقطع ابتدایی، از روش آنتروپی شانون بهره گرفته شد، که داده های بهنجار شده برای هر یک از مقوله ها در جدول شماره (۳) بیان شده است.

جدول ۳- داده های هنجار شده برای هر مقوله

مقوله ها	اعتقادی، عبادی و اخلاقی	اقتصادی و حرفه ای	علمی و فناوری	سیاسی و اجتماعی	زیستی و بدنی	هنری و زیبایی شناسی
مطالعات اجتماعی چهارم	۰/۲۷۳۱	۰/۲۳۳۶	۰/۱۳۵۷	۰/۳۱۲۲	۰/۱۶۸۱	۰/۲۳۳۳
مطالعات اجتماعی پنجم	۰/۲۳۲۵	۰/۳۱۷۸	۰/۲۲۱۴	۰/۱۹۰۵	۰/۲۹۲۰	۰/۳۰۰۰
مطالعات اجتماعی ششم	۰/۲۳۲۵	۰/۳۴۵۸	۰/۴۴۲۹	۰/۲۱۴۳	۰/۳۴۵۱	۰/۳۶۶۷

در ادامه با مقدار بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت هرکدام از زیر مؤلفه های آموزش حیات طیبه در ساحت های شش گانه تعلیم و تربیت در جدول (۴) نشان داده شده است:

جدول ۴- مقدار بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت زیر مؤلفه های حیات طیبیه در ساحت های شش گانه

مقوله ها	اعتقادی، عبادی و اخلاقی	اقتصادی و حرفه ای	علمی و فناوری	سیاسی و اجتماعی	زیستی و بدنی	هنری و زیبا شناختی
فراوانی کل	۲۰۰	۹۶	۱۱۲	۲۷۱	۹۱	۵۴
آنتروپی هر شاخص (Ej)	۰/۹۹۸۱	۰/۹۴۱۴	۰/۹۲۸۷	۰/۹۸۵۸	۰/۹۷۰۲	۰/۹۳۷۰
درجه انحراف (Dj)	۰/۰۰۱۹	۰/۰۵۸۶	۰/۰۷۱۳	۰/۰۱۴۲	۰/۰۲۹۸	۰/۰۶۳۰
ضریب اهمیت هر مقوله (Wj)	۰/۲۹۸۵	۰/۱۲۴۸	۰/۰۰۷۸	۰/۲۶۴۱	۰/۲۴۵۴	۰/۰۵۹۴
رتبه هر مقوله	۱	۴	۶	۲	۳	۵

نتیجه بدست آمده در جدول شماره (۴) به خوبی بیانگر آن می باشد که، زیر مؤلفه های حیات طیبیه در هر کدام از ساحت های شش گانه به صورت همتراز شده نمی باشد. بدین صورت که ساحت اعتقادی، اخلاقی و عبادی دارای بیشترین بار اطلاعاتی (۰/۹۹۸۱) و با ضریب اهمیت (۰/۲۹) می باشد؛ و ساحت علمی و فناوری دارای کمترین بار اطلاعاتی (۰/۹۲۸۷) و با ضریب اهمیت (۰/۰۰۷) می باشد.

**پرسش شماره ۲: آیا در میان کتاب های مطالعات اجتماعی پایه های چهارم، پنجم و ششم دوره دوم ابتدایی از نظر مقدار توجه به زیرمؤلفه های حیات طیبیه در ساحت های شش گانه تفاوتی وجود دارد؟**  
برای پاسخ به این پرسش، ۳ کتاب مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی از دیدگاه مقدار توجه به زیر مؤلفه های حیات طیبیه در ساحت های شش گانه مقایسه دقیق شد، نتیجه در جدول شماره ۵ بیان شده است:

جدول ۵- مقدار بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت بدست آمده از ۳ کتاب درسی برای پژوهش

مقوله ها	مطالعات اجتماعی پایه چهارم	مطالعات اجتماعی پایه پنجم	مطالعات اجتماعی پایه ششم
فراوانی کل	۳۶۹	۲۵۱	۳۰۴
آنتروپی هر شاخص (Ej)	۰/۹۴۳۲	۰/۸۱۷۹	۰/۷۸۹۹
درجه انحراف (Dj)	۰/۱۸۲۱	۰/۰۵۶۵	۰/۰۴۴۲
ضریب اهمیت هر مقوله (Wj)	۰/۳۶۹۲	۰/۱۱۵۲	۰/۰۸۹۵
رتبه هر مقوله	۱	۲	۳

فراوانی مؤلفه های حیات طیبیه در هر کدام از کتاب های مطالعات اجتماعی پایه های چهارم، پنجم و ششم، نسبتاً برابر و برای هر کدام حدود ۰/۲۵ می باشد؛ ولی ضریب اهمیت آن ها نابرابر و غیر یکسان بدست آمد؛ به گونه ای که کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه چهارم دارای بیشترین ضریب اهمیت (۰/۳۶) و کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم کم ترین ضریب اهمیت را (۰/۰۸۹) دارا می باشد.

#### ۴- نتیجه گیری

یکی از ویژگی های اساسی مورد توجه در تعریف تربیت، ایجاد آمادگی در متریبان برای تحقق حیات طیبیه در همه ابعاد است. بنابراین، پژوهش حاضر با هدف نمود حیات طیبیه در کتاب های درسی مطالعات اجتماعی دوره دوم ابتدایی در ساحت های شش گانه تعلیم و تربیت صورت گرفت. نتایج پژوهش پیشرو بیان نمود که؛ به موضوع حیات طیبیه به صورت متوازن و کافی در ساحت های شش گانه توجه نشده است. هرچند پژوهشی به صورت مستقیم در این زمینه پیدا نشد، و پژوهش پیشرو درصد پرکردن این شکاف پژوهشی می باشد؛ اما می توان استنباط نمود که نتایج بدست آمده با نتایج پژوهش های عبدی و احمدی فر (۱۴۰۳)، نادری و همکاران (۱۴۰۲)، وفایی و همکاران (۱۳۹۶)، مهدوی هزاوه و همکاران (۱۳۹۵)، قاسمی راد و اسداللهی (۱۳۹۵) همسو می باشد. نتایج حاصل از شمارش فراوانی زیر مؤلفه های حیات طیبیه بیانگر این بود که در هر کدام از ساحت های شش گانه، به مؤلفه های سیاسی، اجتماعی و اعتقادی، عبادی و اخلاقی توجه منطقی شده است؛ ولی به مؤلفه های هنری و زیبا شناختی، علمی و فناوری و اقتصادی به ترتیب کم ترین اهمیت داده شده و این موضوع باعث ناهماهنگی تعادل در محتوای کتاب های درسی و ایجاد نقص در آموزش حیات طیبیه در تمامی شئون گردیده است. همچنین نتایج حاصل از ضریب های اهمیت زیر مؤلفه ها نیز

بیانگر این امر می باشد که زیرمؤلفه های حیات طیبه در ساحت های (( اعتقادی، عبادی و اخلاقی)) و (( سیاسی و اجتماعی))، دارای بیشترین ضریب اهمیت و در ساحت های (( علمی و فناوری)) و (( اقتصادی و حرفه ای)) و (( هنری و زیبا شناختی)) به ترتیب دارای کم ترین ضریب اهمیت و بار اطلاعاتی می باشند.

تربیت هنری و زیبایی شناسی که در رشد کودکان و بزرگسالان و قابلیت های شناختی، عاطفی و مهارتی آنان نقشی بارز و تأثیری سازنده دارد، یکی از مهم ترین ابعاد تربیت در حوزه آموزش ارزش هاست، که باید در برنامه درسی مدارس دوره ابتدایی مورد توجه جدی قرار گیرد. اما این بُعد از تربیت در نظام آموزشی کشور با ما محدودیت ها و موانعی در حوزه نظر و عمل مواجه است. هرچند این بُعد و ساحت تربیت اخیراً در نظام تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران در حوزه نظری در کنار سایر ساحت های اساسی تربیت مورد توجه صاحب نظران و اندیشمندان قرار گرفته، اما در حوزه برنامه درسی و اجرا، آنگونه که باید، اجرایی نشده است ( خسروانی مقدم، شیروانی شیری و اکبری، ۱۴۰۲).

همچنین نتایج حاصل از تحقیق نشان داد، که یاددهی حیات طیبه در ساحت علمی و فناوری با مشکلاتی روبرو می باشد. این نتیجه گیری با پژوهش عبدی و احمدی فر (۱۴۰۳) همسو می باشد. دنیای امروز، دنیای علم و فناوری می باشد و تربیت متریبان بدون توجه به این مهم، باعث آسیب های جدی در سطح ملی خواهد گردید. در وصف این ساحت، تأکید بر پرورش تربیت یافتگانی می باشد که از دانش های پایه و عمومی سازگار با نظام معیار اسلامی برخوردار باشند. همچنین دارای توان تفکر، درک و کشف پدیده ها و رویدادها به عنوان آیات الهی و تجلی فاعلیت خداوند در خلقت باشند. اضافه بر آن، بهره داشتن از دانش، بینش، مهارت ها و روحیه روبروایی علمی و خلاق با مسائل فردی، خانوادگی و اجتماعی، دیگر ویژگی های شخصیتی آنان باشد. این ساحت بیشتر از آنکه به یک دانش توجه خاص داشته باشد، به یک روش و منش معطوف می باشد؛ زیرا در این ساحت، تقویت رابطه با علوم اجتماعی و منابع علمی و فناوری مد نظر بوده و هدف نهایی از ساحت تربیتی علمی و فناورانه، توانمندی بهره برداری از تجربه های علمی و روش علمی در زندگی انسان است ( بدریان، ۱۴۰۲).

کلید افزایش سواد و آگاهی اقتصادی کشور، در آموزش آن به دانش آموزان است؛ اما در کشور ما، متأسفانه تا کنون به مسئله سواد اقتصادی و آموزش آن به کودکان توجه جدی نشده است. وجود پرونده های فراوان مربوط به دعاوی مالی و اقتصادی، نابسامانی اقتصادی، عدم مقابله با تحریم های اقتصادی موجود، نقش پررنگ مشکلات مالی و اقتصادی در مسائل اجتماعی و مثال های زیادی از این نوع، نشان دهنده از ضعف سواد و دانش اقتصادی دانش آموزان است، که در بزرگسالی نیز همراه آنان می ماند ( روشندل، امیری و طغیانی، ۱۳۹۷).

تحقیق پیشرو، به دنبال بررسی کتاب های مطالعات اجتماعی ۳ پایه دوره دوم ابتدایی متمرکز است؛ پس نمی توان آن را به سایر کتاب ها و دوره های دیگر آموزش رسمی مرتبط کنیم. با این وجود که در چشم انداز ۱۴۰۴، ایران به عنوان کشوری توسعه یافته با رتبه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه در نظر گرفته شده و همچنین ساحت های مندرج در فلسفه تعالی و تربیت در جمهوری اسلامی ایران، تعلیم و تربیت اقتصادی، علمی، فناوری، زیستی و هنری در کنار ساحت های اعتقادی، عبادی، اخلاقی و اجتماعی تعریف شده است؛ ولی متأسفانه براساس نتایج حاصله پژوهش کنونی و پژوهش های علمی دیگر، این امر در حد تعاریف و طرح مسئله باقی مانده است؛ تا آنجایی که هدف های عملیاتی و راهکارها نیز ضعف هایی در این زمینه به چشم می خورد و تأکید بیشتر بر مهارت های اجتماعی و دینی می باشد. در فرجام به مؤلفان کتاب های درسی دوره ابتدایی پیشنهاد می گردد، که در مفاهیم و محتوای آموزشی کتب درسی در راستای ساحت های شش گانه حیات طیبه با دقت و جدیت و اهتمام، با توجه به شرایط؛ مورد بازبینی و اصلاح قرار گیرند.

## منابع

- احمدی، فاطمه زهرا؛ احمدی، آمنه؛ مهرمحمدی، محمود؛ الهامیان، نگار (۱۴۰۱). «درک معلمان از اجرای اهداف ساحت علم و فناوری و برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری علوم تجربی در دوره ابتدایی». اندیشه های نوین تربیتی، دوره ۱۸، شماره ۴، ص ۱۸۵-۱۶۵.
- ارشادی، رحیم؛ سالاری، اسحق؛ جعفری، لیلا (۱۴۰۲). «حیات طیبه در گرو ساحت های شش گانه تربیتی سند تحول». تهران: انتشارات ارشادان.
- اسماعیلی، مجید (۱۴۰۱). «۵ گام تا حیات طیبه». رشد معلم، دوره ۳۸، شماره ۴، ص ۱۸-۱۴.
- بدریان، عابد (۱۴۰۲). «شیمی و ساحت تربیتی علمی و فناورانه». رشد آموزش شیمی، دوره ۳۷، شماره ۱، ص ۳-۱.
- برداران، مریم؛ نیری پور، زهرا سادات (۱۳۹۹). «الزامات حمایت سازمانی ادراک شده در مدرسه صالح در سند تحول آموزش و پرورش». مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، دوره ۵، شماره ۱، ص ۱۷۲-۱۲۹.
- پاشایی، محمد رضا (۱۴۰۱). «تحلیل محتوای کتاب های فارسی دوره ابتدایی براساس ساحت های تربیت سیاسی و اجتماعی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش». پژوهش نامه انتقادی متون و برنامه های علوم انسانی، دوره ۲۲، شماره ۸، ص ۲۲۵-۱۹۹.
- خسروانی مقدم، عبدالله؛ شیروانی شیری، علی؛ اکبری، جابر (۱۴۰۲). «فهم تربیت زیبایی شناختی و هنری از دیدگاه آموزگاران دوره ابتدایی». تعلیم و تربیت، دوره ۳۹، شماره ۲، ص ۱۱۸-۱۰۳.

- دیمه کار حقیقی، فرزانه؛ مرزوقی، رحمت اله؛ جهانی، جعفر؛ ترک زاده، جعفر (۱۳۹۹). «کاوش مفهوم حیات طیبه از منظر متون اسلامی: یک مطالعه کیفی». عقل و دین، دوره ۱۲، شماره ۲۳، ص ۱۵۹-۱۳۴.
- روشندل، آرمان؛ امیری، هادی؛ طغیانی، مهدی (۱۳۹۷). «سواد مالی و ضرورت سنجش آن در نظام نوین آموزشی: مطالعه موردی شهرستان شهرضا». رویکرد های نوین آموزشی، دوره ۱۳، شماره ۱، ص ۸۷-۸۶.
- سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰.
- طباطبایی، سید محمد حسین (۱۴۱۷ق). «تفسیر المیزان». ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه، ج ۸، ص ۳.
- طهماسب زاده شیخلار، داود؛ صاحبی، آزاده؛ دیبایی، محسن (۱۴۰۰). «تحلیل محتوای کتاب های درسی به لحاظ میزان توجه به ابعاد زیبایی شناسی با تأکید بر زیبایی های قرآنی». مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، دوره ۶، شماره ۲، ص ۸۶-۵۵.
- طهماسب زاده شیخلار، داود؛ فتاحی مرکید، مریم؛ ایمان زاده، علی (۱۴۰۱). «شناسایی مؤلفه های تربیت اقتصادی در قرآن کریم و میزان انعکاس آن در اسناد بالا دستی». مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، دوره ۷، شماره ۱، ص ۱۲۲-۹۱.
- عبدی، صباح؛ عبدالله پور، ارسطو؛ احمدی فر، رشید (۱۴۰۲). «میزان توجه به رفتار های ارتقاء دهنده سلامت در محتوای کتاب های درسی ابتدایی و نقش این رفتارها در پیش بینی نمره شایستگی های عمومی دانش آموزان». مطالعات آموزشی و آموزشگاهی، دوره ۱۲، شماره ۲، ص ۵۵۹-۵۸۶.
- عبدی، صباح؛ احمدی فر، رشید (۱۴۰۳). «نمود حیات طیبه هر هریک از ساحت های شش گانه محتوای آموزشی دوره ابتدایی». پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی، دوره ۵، شماره ۲، ص ۸۴-۱۰۰.
- فرهادی، نواز الله؛ گرامی طیبی، زهرا (۱۴۰۰). «تحلیل محتوای کتاب های فارسی متوسطه اول برپایه ساحت های شش گانه تربیت در سند تحول بنیادین». علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، دوره ۹، شماره ۱۶، ص ۱۷۷-۱۵۱.
- قاسمی زاده، علیرضا؛ اسداللهی، فاطمه (۱۳۹۶). «تحلیل محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی ششم براساس مؤلفه های سند تحول بنیادین ( هویت ملی، اخلاق، آداب و مهارت های زندگی)». پژوهش در برنامه ریزی درسی. دوره ۵، شماره ۱۳، ص ۸۸-۷۹.
- کارگزار، معصومه؛ کیوک، حانیه؛ الداغی، آنیثا (۱۳۹۸). «بررسی تطبیقی برنامه درسی هنر در دوره ابتدایی در ایران و ژاپن». نوآوری های آموزشی، دوره ۱۸، شماره ۱، ص ۱۳۸-۱۱۳.
- «مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران». تهران: دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۹۰.
- ملکی، حسن (۱۳۹۷). «برنامه ریزی درسی». تهران: انتشارات پیام اندیشه.
- ملکی، حسن (۱۴۰۲). «تحلیل محتوای کتاب های درسی». تهران: انتشارات آبیژ.
- مهدوی هزاوه، منصوره؛ ملکی، حسن؛ مهرمحمدی، محمود؛ عباس پور، عباس (۱۳۹۵). «حیات طیبه، چشم اندازی برای تربیت کودکان: ارائه چهارچوب مفهومی برای تبیین ویژگی های معلم دوره ابتدایی». پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، دوره ۲۴، شماره ۲، ص ۱۶۷-۱۳۹.
- موسوی ندوشن، فاطمه سادات؛ نیلی احمدآبادی، محمد رضا؛ نیستانی، محمد رضا (۱۴۰۱). «کاوش پدیدارشناختی بر شایستگی های پایه آموزگاران برای تحقق ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی». جامعه شناسی کاربردی، دوره ۳۳، شماره ۴، ص ۴۸-۲۹.
- نادری، هیرو؛ غریبی، جلال؛ خوش قشلاقی، مژده؛ نوری، محمد (۱۴۰۲). «تحلیل محتوای کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی براساس میزان توجه به مؤلفه های ساحت های شش گانه تربیت». اولین کنفرانس بین المللی روانشناسی، علوم اجتماعی، علوم تربیتی و فلسفه، دانشگاه بابل.
- هولستی، آلی رای (۱۳۹۵). «تحلیل محتوا در علوم اجتماعی و انسانی». ترجمه نادر سالارزاده امیری. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، چاپ چهارم.
- وزارت آموزش و پرورش (۱۳۹۱). «راهنمای برنامه درسی هنر دوره ابتدایی». سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، دفتر برنامه ریزی و تألیف کتاب های درسی دوره عمومی و نظری.
- وفایی، رضا؛ فضل الهی قمشی، سیف اله؛ طالعی فرد، احمد (۱۳۹۶). «بررسی میزان توجه به ساحت های شش گانه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی». مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، دوره ۲، شماره ۲، ص ۱۵۴-۱۳۱.
- Altabach, P.C. (2002). Textbook in American society: Politics, and Pedagogy. Albany, NY: State University of New York Press.
- OECD. Implementing Educational Policies. (2019). The New Competence Development Model for School in Norway: Highlights of a Suggested Implementation Strategy Education and Skills.
- Osaghae, R.I.O & Q.O. (2016). Educational Policies and Programmers Implementations: A Case study of Education Funding, Universal Basic Education (UBE) and Teacher Education. International Journal of Education Administration and Policy Studie, 10(8), p.91-102
- Sainyakit, P. (2003). A Content Analysis of Blooms Revised Cognitive Taxonomy in the Textbook Entitled Grow with English for the Sixth Grade of Elementary School. Journal Bahsa Dan Pendelikon, 3(2), p. 237-245
- Zhang, k. & A.B. (2021). Al technologies for Education: Recent research & future directions. Computers and Education: Artificial Intelligence, 2(3), p. 1-11